

СЛОВО МОЛОДИМ ВЧЕНИМ

Ярославна Вікторська

аспірантка кафедри теорії та історії держави і права
ВНЗ “Університет економіки та права “КРОК”
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6291-564X>
(Київ, Україна)
Pyshniak@krok.edu.ua

УДК 340.15(470)

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ЗБРОЙНИХ СИЛ ПЕРІОДУ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ РЕВОЛЮЦІЇ 1917–1920 рр.

АНОТАЦІЯ. У статті досліджено організаційно-правовий процес створення національної армії як гаранта та необхідного атрибута незалежної держави. Охарактеризовано напрями національного військового будівництва доби Української Центральної Ради. Авторка намагалася з’ясувати значення українізації армії та участь окремих діячів у створенні війська. Розкрито зміст нормативно-правових актів, які регулюють діяльність армії 1917–1920 рр. Досліджено роль і доробок окремих постатей у створенні українського війська. Виявляються основні закономірності, характерні ознаки, досвіду попередників у процесі створення власного війська, оскільки військове будівництво часів 1917–1920 рр. має універсальний характер. Розкриваються основні заходи зі здійснення українізації, започаткованої урядом Центральної Ради. Визначаються конкретні історичні обставини та умови, за яких здійснювалася українізація військових частин.

Окремо визначено умови та принципи існування українізованих частин, здійснено аналіз нормативно-правових актів, які заклали основу для створення українського війська. Охарактеризовано побудову та склад українізованих частин. Розкрито взаємодію громадянського суспільства та збройних сил зі створення та розбудови армії, зокрема щодо українізації 34 армійського корпусу. Висвітлено процеси державно-правового розвитку під час створення війська. Зроблено історико-правовий аналіз українізації, зокрема: щодо певних національних інституцій народу, його мови, освіти, науки, культури. Розкрито національну ідеологію щодо існування українських частин.

Здійснено спробу розглянути проблеми державо- та правотворення українського війська 1917–1920 рр., проаналізовано принципи створення, розвитку та завершення військового будівництва. Висвітлено особливості здійснення та тенденції розвитку законодавчої процедури, зв’язки між законодавством. Акцентовано, що характерною рисою законодавчого процесу у 1917–1920 рр. була його наступність, а також постійний розвиток й удосконалення.

Ключові слова: армія; військове будівництво; військові частини; Збройні сили; Українська Центральна Рада; українізація.

У сучасному розумінні створення Збройних Сил України (далі – ЗСУ) припадає на початок ХХ ст. і збігається з формуванням сучасної української нації. Офіційна історіографія визначає цей період як “Українську революцію”¹. Формування національних військових формувань було взято за основу. У лютому 2014 р. Російська Федерація (далі – РФ) розпочала військову агресію проти української держави. ЗСУ за своїм призначенням щодо захисту територіальної цілісності та суверенітету держави не були застосовані. Це призвело до серйозних втрат. Та, попри це, отриманий бойовий досвід, налагодження управління та злагодженості у підрозділах позитивно відобразились на бойовій ефективності української армії, що дало змогу у разі зменшити втрати².

Підтвердженням важливості армії у суспільному розвитку є політика діяльності Української Центральної Ради (далі – УЦР), яка у 1917 р. проігнорувала масове звернення українців щодо створення власної армії. Чіткі правові форми та висока юридична техніка часто співіснували з політичною несерйозністю та призводила до спотворення кодифікації законодавства у військовій сфері. Аналіз історичних подій минулого, вивчення нормативно-правової бази, участь конкретних осіб у створенні армії має сформувати уявлення щодо військового будівництва сучасності.

Події державно-правового розвитку, розгортання революційних подій 1917–1921 рр., основи військового будівництва розглядали у своїх працях тогочасні та сучасні вітчизняні науковці, зокрема: М. Кравчук, В. Горелов, Я. Тинченко, З. Стефаній, Д. Дорошенко, О. Гнатюк, Г. Папакін.

Військове будівництво та українізація армії за часів існування Української національної революції піддається масштабним дискусіям. Історіографія звернена на негативний досвід створення власної держави та розбудови збройних сил, оскільки армія УЦР створювалася у момент розпаду Російської імперії 1917 р. Однак розгортання національно-визвольної боротьби українського народу за відновлення своєї державності підштовхнуло багатомільйонну армію солдатів-українців на згуртування та виокремлення їх у окремі військові частини. Дуже важливим етапом цього періоду стала ідея українізації 34 армійського корпусу³. У подіях 1917–1921 рр. в Україні військові формування відіграли помітну роль, проте українізація армії постійно наштовхувалася на перешкоди з боку вищого політичного керівництва.

¹ В Верстюк, ‘Українська революція 1917–1921’ в *Енциклопедія історії України: Україна–Українці*, кн 2 (Смолій В голова редкол, НАН України, Інститут історії України, Наукова думка 2019) <http://www.history.org.ua/?termin=Ukrainska_revoliutsiia_1917> (дата звернення: 27.03.2023).

² ‘Президент визнав втрати АТО: 65 % техніки з передової знищено’ (*Канал 24*, 23.09.2014) <https://24tv.ua/prezident_viznav_vtrati_ato_65_tehniki_z_peredovoyi_znishheno_n487732> (дата звернення: 27.03.2023).

³ Зенон Стефанів, *Українські Збройні Сили 1917–21 рр., ч. 1: Доба Центральної Ради й Гетьманату* (2-ге справл вид, 1947) 24.

Військові дії, які нині проводить Росія на території України, наштовхують нас на детальне вивчення ідейних задумів формування та створення армії 1917–1920 рр., їх основних принципів та завдань, вивчення питання українізації військових частин. Неприйняття РФ української армії, визнання українців нацистами, спотворення кордонів, повторення військових дій минулого, та низка інших питань щодо існування України як окремої держави, підштовхують нас до поглибленого, об'єктивного, неупередженого та комплексного вивчення історії створення українського війська. Аналіз організаційно-правових засад створення армії 1917–1920 рр. дасть нам чітке розуміння її структури, чисельності, завдань, мети, технічного озброєння тощо.

Основою викладення матеріалу є опрацювання різних статей, журналів, книг, які висвітлюють питання формування української армії, вивчення процесу українізації військових частин, а також визначення основних засад, нормативно-правових основ розбудови війська 1917–1920 рр.

Метою дослідження є аналіз нормативно-правової бази створення війська доби 1917–1920 рр., розкриття та вивчення форм і методів, які вплинули на українізацію армії, формування і роль значущості армії для Української держави. Важливо у цьому контексті окреслити особливості українізації та формування військових частин, визначити позитивні та негативні чинники, які впливали на побудову війська.

Успіх нинішнього українського державотворення значною мірою залежить від того, чи зуміємо ми об'єктивно проаналізувати власний історичний досвід, зокрема усвідомити, як формувалася і функціонувала українська державницька ідея. Сучасні дослідники по-різному оцінюють та описують період військового будівництва 1917–1920 рр. Одні персоніфікують в окремих постатях і перераховують чимало здобутків, інші засуджують діячів, урядовців тих часів за відхід у російський бік та марнування часу. Серед таких дослідників сучасна українська історіографія виокремлює Я. Тинченка, В. Горелова. У своїх працях вони використовують біографічний підхід і високу персоніфікацію подій Української революції 1917–1921 рр. Я. Тинченко у праці «Війська Ясновельможного Пана Гетьмана. Армія Української Держави, травень–грудень 1918 р.» розказує, що свою діяльність гетьман П. Скоропадський провадив неохоче, всі дії відбувалися за наказом Л. Корнілова.

Після подорожі до Києва генерал Скоропадський вирішив категорично відмовитись від участі у будь-яких українських справах. Але минув деякий час, і вже новий російський головнокомандувач, генерал Корнілов, наказав Скоропадському українізувати свій 34-й армійський корпус⁴.

⁴ Ярослав Тинченко, *Війська Ясновельможного Пана Гетьмана. Армія Української Держави, травень–грудень 1918 р.* (Темпора 2014) 12.

Зважаючи на важливість армії, УЦР дійсно потребувала війська, яке б у разі загрози чи безпосереднього вторгнення на її території дало відсіч. Національне пробудження ідеї у солдатів-українців до створення власної армії, стало основою для формування військових частин. Першою такою частиною став утворений відповідно до постанови про створення із вільних людей 11 березня 1917 р. “Охочекомонний полк” імені Б. Хмельницького. Структура полку відповідала типовим тогочасним полковотенним зразкам російських військ: 4 куреня (батальйони) у складі 4 сотень кожний, кулеметна сотня, відділи піших і кінних розвідників, відділ зв’язку, господарська сотня й медчастина⁵. Універсал військової частини став основним документом, який регулював відносини між добровольцями та усіма бажаними служити у полку. “Охочекомонний полк” імені Б. Хмельницького став першою українізованою військовою частиною. Органи УЦР розпочали широкомасштабну роботу з українізації інших тилкових частин. Особливу увагу вона приділяла відродженню національного змісту і форм духовного життя, що було важливим чинником розвитку українізації в інших сферах. Наприкінці травня був розроблений законопроект про загальні засади військової служби, яка відкидала станові принципи формування і забезпечувала вільний доступ до військової освіти і посад. Було заплановано створення системи військових шкіл для підготовки офіцерів усіх родів зброї, розпочато організацію Державної військової академії. Наказами Військовій офіції ч. 177 від 25 травня 1918 р. та ч. 203 від 3 червня 1918 р. було здійснено перейменування кадрів старих частин російської армії на українські. Пізніше були скасовані четверті полки у піших дивізіях. Відтепер дивізії мали триполковий склад. Відповідно, чисельність піших полків скоротилася з 64 до 48⁶.

24 липня 1918 р. вийшов закон про загальну обов’язкову військову повинність⁷. Мобілізація мала розпочатися у жовтні 1918 р. і дати 85 тис. вояків, на 1 березня 1919 р. – ще 79 тис. У липні було сформовано Гвардійську сердюцьку дивізію (5 тис. вояків), яка мала стати взірцем для майбутньої української армії. Однією з умов створення Сердюцької дивізії було комплектування її надстроковцями. Їх посади планувалося поповнювати спочатку військовослужбовцями колишньої армії Російської імперії, а вже потім усіма тими військовослужбовцями, які закінчили навчальні команди у військових частинах дивізії⁸. Для вирішення проблеми нестачі Збройних сил 27 листопада 1918 р. Директорія Української Народної Республіки

⁵ О. Шусь, ‘Богданівський Полк, Перший український козачий імені Б. Хмельницького полк’ в *Енциклопедія історії України, т 1: А–В* (Смолій В. голова редкол, НАН України, Інститут історії України, Наукова думка 2003) <http://www.history.org.ua/?termin=Bogdanivskyj_polk> (дата звернення: 27.03.2023).

⁶ Я. Тинченко, *Офіцерський корпус Армії Української Народної Республіки (1917–1921)* (Темпора 2007) 312.

⁷ М. Кравчук, ‘Збройні Сили Української Народної Республіки’ (1998) 7 *Право України* 106–10.

⁸ В. Горелов В, *Роль гетьмана П. Скоропадського в створенні Окремої Сердюцької дивізії* (1998) 56.

спубліки (далі – УНР) ухвалила закон “Про мобілізацію”⁹, однак успіху він не мав, оскільки брак засобів та установ задля проведення мобілізації давався взнаки, тому уряд був змушений 13 січня 1919 р. ухвалити ще один закон “Про заклик військових до дійсної служби”¹⁰, який роз’яснював юридичну сторону проведення мобілізації. Окрім правової сторони уряд Директорії проводив низку інших заходів. Було сформовано вище військове командування, проведено роботу щодо з’ясування ставлення посадових осіб до організованості військового будівництва, покращення оргштатної структури війська, відродження УНР тощо. Задля врегулювання цих питань 1 січня 1919 р. видано наказ № 22, який зобов’язував підпорядковувати усіх прифронтових військових частин командувачу військами фронту. Для покращення порядку у військах, урегулювання відносин між солдатами, було розроблено та прийнято низку статутів: Дисциплінарний статут (визначав обов’язки вояків та сприяв зміцненню дисципліни і підвищенню відповідальності у військах), Муштровий статут 23 червня 1919 р., Статут залогової служби 10 липня 1919 р., Статут внутрішньої служби 30 липня 1919 р., які стали правовою базою розбудови армії¹¹.

Прослідковуючи процес створення вищих військових установ із самого початку майбутньої УНР, можемо стверджувати, що дався взнаки брак військового досвіду, кадрового складу. Перші військові частини і з’єднання створювалися без будь-якого плану, окрім підрозділів регулярних військ, у багатьох областях прифронтових областей селяни створювали партизанські загони. Недовіра з боку УЦР до офіцерського складу, діяльність політичних партій, вплив окремих діячів мала згубний результат для українських вояків. Утворення добровольчих частин (переважно з російських осіб) сприяло веденню ворожої пропаганди проти Української держави. Українська армія стала причиною політичної боротьби між ними, що призвело до реорганізації армії УНР¹². До кінця 1918 р. найбільш бойовим значним з’єднанням була група (3–5 куренів піхоти). У січні 1919 р. армія зазнала змін і була реорганізована у 3 корпуси по 4 бригади. Чисельність військ у листопаді 1918 р. становила близько 25 тис. штиків і шабель при 40 гарматах, у січні 1919 р. – 70 тис. осіб при 60 гарматах¹³.

⁹ Директорія, Рада Народних Міністрів Української Народної Республіки 1918–1920: Документи і матеріали, т 2 (Верстюк В відп ред, НАН України, Інститут історії України, Центральний державний архів вищих органів влади і управління України, Дослідний інститут сучасної української історії (Філадельфія), Вид-во Олени Теліги 2006) 385–6.

¹⁰ Там само 430–3.

¹¹ Кравчук (н 7) 109.

¹² Стефанів (н 3) 118.

¹³ О Дерябін, Громадянська війна в Росії 1917–1922. Національні армії: уніформа, озброєння, організація (АСТ 2000) 43.

Висновки. Отже, на підставі аналізу тогочасної нормативно-правової бази, а також історіографічних джерел, маєм підстави стверджувати, що процес будівництва армії УНР 1917 р. є недосконалим. Це зумовлено тим, що все створювалося на добровільній основі, безпланово, широкого розповсюдження набував місцевий сепаратизм, а верхівку командування армії УНР становили представники, досвід яких сформувався ще під час існування колишньої Російської імперії, які підлаштовували систему створення війська на основі власних бачень і переконань. Однак, незважаючи на умови складної військово-політичної ситуації, на українських землях упродовж 1917 – на початку 1918 рр. УЦР зуміла створити основи національної армії, яка виконувала функцію оборони національності. Створено основи військового законодавства – закріплені норми діяльності та функції армії. Основою військового законодавства стали акти, закони, постанови, статuti тощо. Попри певні помилки і прорахунки УЦР у сфері військового будівництва, її досвід має неабияке значення для будівництва українських збройних сил у сучасних умовах.

Нині Україна дає відсіч російському вторгненню на її території, а тому пройшовши складний шлях визвольних змагань, українці мають робити важливі та концептуальні, практичні висновки у сфері військового та державного будівництва. Аналіз діяльності державницьких орієнтирів є чи не найголовнішою проблемою краху армії УНР. Важке матеріальне становище, недостатнє фінансування та військова освітня діяльність, залежність від форми державної влади, від політики, яку провадило нове державне утворення, гальмування втілення у життя прогресивних ідей, їх розвиток, підвищення якісних характеристик законодавчого процесу, законодавчих механізмів у досліджений період і нормативно-правових актів є причинами, які викликали труднощі при розбудові українського війська.

REFERENCES

Bibliography

Authored books

1. Dieriabın O, *Hromadianska viina v Rosii 1917–1922. Natsionalni armii: uniforma, ozbroiennia, orhanizatsiia* (AST 2000) (in Ukrainian).
2. Stefaniv Zenon, *Ukrainski Zbroini Syly 1917–21 rr., ch. 1: Doba Tsentralnoi Rady y Hetmanatu* (2-he spravl vyd, 1947) (in Ukrainian).
3. Tynchenko Ya, *Ofiterskyi korpus Armii Ukrainiskoi Narodnoi Respubliky (1917–1921)* (Tempora 2007) (in Ukrainian).
4. Tynchenko Ya, *Viiska Yasnovelmozhnoho Pana Hetmana. Armii Ukrainiskoi Derzhavy, traven-hruden 1918 r.* (Tempora 2014) (in Ukrainian).

Edited books

5. Dyrektoriia, *Rada Narodnykh Ministriv Ukrainiskoi Narodnoi Respubliky 1918–1920: Dokumenty i materialy, t 2* (Verstiuk V vidp red, NAN Ukrainy. Instytut istorii Ukrainy,

Ярославна Вікторська

Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv vyshchych orhaniv vlady i upravlinnia Ukrainy, Doslidnyi instytut suchasnoi ukrainskoi istorii (Filadelfiia), Vyd-vo Oleny Telihy 2006) 385–6 (in Ukrainian).

Encyclopedias

6. Verstiuk V, 'Ukrainska revoliutsiia 1917–1921' v *Entsyklopediia istorii Ukrainy: Ukraina–Ukrainci, kn 2* (Smolii V holova Redkol, NAN Ukrainy, Instytut istorii Ukrainy, Naukova dumka 2019) <http://www.history.org.ua/?termin=Ukrainska_revoliutsiia_1917> (accessed: 27.03.2023) (in Ukrainian).
7. Shchus O, 'Bohdanivskiy Polk, Pershyi ukrainskyi kozachyi imeni B. Khmelnytskoho polk' *Entsyklopediia istorii Ukrainy, t 1: A–V* (Smolii V holova redkol, NAN Ukrainy, Instytut istorii Ukrainy, Naukova dumka 2003) <http://www.history.org.ua/?termin=Bogdanivskiy_polk> (accessed: 27.03.2023) (in Ukrainian).

Journal articles

8. Kravchuk M, 'Zbroini Syly Ukrainskoi Narodnoi Respubliky' (1998) 7 *Pravo Ukrainy* 106–10 (in Ukrainian).

Conference papers

9. Horielov V, 'Rol hetmana Pavla Skoropadskoho v stvorenni Okremoï Serdiutskoi divizii yak osnovy ukrainskykh hvardiiskykh chastyn' v *II Mizhnarodna naukova konferentsiia "Hetman Pavlo Skoropadskiy ta Ukrainska Derzhava 1918 roku": nauk. zb., prysviacheniyi 125-richchiiu vid narodzhennia Hetmana Skoropadskoho, ta 80-richchiiu proholoshennia Ukrainskoi Derzhavy 1918 roku* (1998) (in Ukrainian).

Websites

10. 'Prezydent vyznav vtraty ATO: 65 % tekhniky z peredovoi znyshcheno' (*Kanal 24*, 23.09.2014) <https://24tv.ua/prezident_viznav_vtraty_ato_65_tekhniki_z_peredovoyi_znishheni_n487732> (accessed: 27.03.2023) (in Ukrainian).

Yaroslavna Viktorska

ORGANIZATIONAL AND LEGAL PRINCIPLES OF THE FUNCTIONING
OF THE ARMED FORCES DURING THE PERIOD
OF THE UKRAINIAN NATIONAL REVOLUTION OF 1917–1920

ABSTRACT. The article examines the organizational and legal process of creating a national army as a guarantor and a necessary attribute of an independent state. The directions of national military construction of the time of the Ukrainian Central Rada are characterized. The author tried to find out the significance of the Ukrainization of the army and the participation of individual figures in the creation of the army. The content of normative and legal acts regulating the activities of the army in 1917–1920 is disclosed. The role and achievements of individual figures in the creation of the Ukrainian army were studied. The main regularities, characteristic features, experience of predecessors in the course of creating their own army are revealed, since the military construction of 1917–1920 has a universal character. The main measures for the implementation of Ukrainization initiated by the government of the Central Rada are revealed. The specific historical circumstances and conditions under which the Ukrainization of military units was carried out are determined.

www.pravolia.com.ua

ПРАВО

Separately, the conditions and principles of the existence of Ukrainianized units were determined, and the analysis of normative and legal acts that laid the foundation for the creation of the Ukrainian army was carried out. The construction and composition of the Ukrainianized parts is characterized. The interaction of civil society and the armed forces on the creation and development of the army, in particular regarding the Ukrainization of the 34th army corps, is disclosed. The processes of state and legal development during the creation of the army are highlighted. A historical and legal analysis of Ukrainization was made, including the development of certain national institutions of the people, their language, education, science, and culture. The national ideology regarding the existence of Ukrainian parts has been revealed. An attempt was made to consider the problems of the state and law-making of the Ukrainian army in 1917–1920, the principles of creation, development and decline of military construction were analyzed. Features of the implementation and development trends of the legislative procedure, connections between legislation are highlighted. It is emphasized that a characteristic feature of the legislative process in 1917–1920 was its continuity, as well as constant development and improvement.

KEYWORDS: army; military construction; military units; Armed Forces; Ukrainian Central Council; Ukrainization.